

Ehdotus A 1856/hållbart
Käsittelijä Kestävä Pohjola -valiokunta

Mietintö, joka koskee jäsenehdotusta yritysten yhteiskuntavastuusta, ihmisoikeuksista ja luonnonvarojen omistusoikeudesta

Kestävä Pohjola -valiokunta ehdottaa, että Pohjoismaiden neuvosto suosittaa Pohjoismaiden hallituksille,

että ne aktiivisesti edistävät monikansallisten yritysten ihmisoikeusvastuuta koskevan oikeudellisesti sitovan YK-sopimuksen (Binding Treaty) hyväksymistä.

Taustaa

Monikansalliset yritykset hallitsevat nykyisin maailmantaloutta ja kontrolloivat maailman luonnonvarojen käyttöä. Tämä antaa yhtiöille paljon valtaa päättää maailman tulevan kehityksen suunnasta. Valta ei valitettavasti kuitenkaan merkitse vastuuta ihmisoikeuksista tai ekologisen tasapainon kunnioittamisesta.

On lukuisia esimerkkejä siitä, että monikansalliset yritykset valjastavat luonnonvarat käyttöönsä piittaamatta paikallisväestöstä, ihmisoikeuksista tai ympäristöstä. Usein se heikentää paikallisväestön mahdollisuuksia omavaraisuuteen ja omien luonnonvarojen hyödyntämiseen, ja samalla se saastuttaa ympäristöä, mistä kärsivät sekä asukkaat, eläimet että luonto. Lisäksi julkisuuteen on tullut tietoja siitä, että monikansallisten yritysten toimia vastustavia ympäristö- ja alkuperäisväestöaktiiveja on uhkailtu, vainottu ja jopa tapettu.

Luonnonvarojen omistusoikeudesta ja monikansallisten yritysten ostamista kalastuskiintiöistä käydään poliittista ja juridista kiistaa myös Pohjoismaissa. Färsearilla kalastusoikeuksien joutuminen ulkomaiseen omistukseen estettiin muuttamalla kalastuslainsäädäntöä, mutta sitä on sittemmin muutettu uudelleen, niin että ulkomainen omistus sallitaan kerrallaan korkeintaan kahdeksitoista vuodeksi. Ulkomaiset yritykset havittelevat myös Grönlannin kalastuskiintiöitä. Islantilaisyritykset tekevät puolestaan yhteistyötä monikansallisten yritysten kanssa ostaakseen kalastuskiintiöitä esimerkiksi Namibiasta. Islannin ja Norjan median mukaan pohjoismaiset yritykset rahoittavat ja toimivat maksunvälittäjinä eri puolilla maailmaa

tapahtuvassa luonnonvarojen kaupassa veroparatiiseihin rekisteröityjen yhtiöiden välityksellä.

Pohjoismaiden vihreä vasemmisto toteaa, että norjalainen Statkraft rakentaa Pilmaiquén-joen varrelle Etelä-Chileen useita vesivoimaloita piittaamatta alkuperäisväestön oikeuksista. Monet paikallisväestön johtajista ja aktiiveista on vangittu ja alueelle on komennettu aseistettuja joukkoja sen jälkeen, kun alkuperäisväestö asettui vastustamaan hankkeita. Vesivoimalat tulevat myös häiritsemään veden kiertokulkua, jakamaan eläinten vaellusalueita, pirstomaan joen ekosysteemin ja muuttamaan eroosio- ja varastoitusprosesseja. Joessa on jo kaksi vesivoimalaa, mutta Statkraft aikoo rakentaa kokonaisen voimalaitosten sarjan, joka muodostaa valmistuttuaan valtavan muurin. Tavoitteena on tuottaa sähköä eteläisen Chilen kaivoshankkeisiin, jotka saastuttavat luontoa entisestään, Pohjoismaiden vihreä vasemmisto korostaa.

Nyky säännösten nojalla on hyvin vaikea velvoittaa monikansallisia yrityksiä vastuullisuuteen. Organisaatorakenteet ovat monimutkaisia, ja yritykset hyödyntävät eri maiden heikkouksia, kuten korruptiota, demokratian puutetta ja epävakaita oikeudellista tilannetta. YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat periaatteet perustuvat vapaaehtoisuuteen eivätkä riitä siihen, että yritykset saataisiin kantamaan suurempaa vastuuta ihmisoikeuksien kunnioittamisesta. Vapaaehtoisten periaatteiden perusteella yrityksiä on hyvin vaikea tuomita ihmisoikeusrikkomuksista.

Yritysten ihmisoikeusvastuuta koskevat kansainvälisesti sitovat säännöt heikentäisivät monikansallisten yritysten mahdollisuuksia syyllistyä ihmisoikeusrikkomuksiin, kuten kammottaviin, orjuuden kaltaisiin työoloihin, viljelysmaiden riistämiseen paikallisilta viljelijöiltä yrityssopimusten varjolla tai asuinpaikkojen ja arvokkaiden luontoalueiden tuhoamiseen teollisuustuotannon ja kaivostoiminnan päästöillä vailla minkäänlaista vastuuta seurauksista.

Pohjoismaiden tulee tehdä selväksi, että ihmisoikeudet ja paikallisväestön oikeus luonnonvaroihin menevät yritysten voitontavoittelun edelle. Maat saavat pohjoismaista hyötyä tiivistäessään yhteistyötään yritysten yhteiskuntavastuuseen, ihmisoikeuksiin ja luonnonvarojen hallintaoikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Pohjoismaiden asukkaiden etujen mukaista on, että maidemme luonnonvarat säilyvät julkisessa ja yhteisessä omistuksessa ja että pohjoismaiset toimijat kunnioittavat ihmisoikeuksia maailmanlaajuisesti. Pohjoismaat hyötyvät erityisen paljon siitä, että vahvistetaan kansainvälisiä sopimuksia ja luodaan niiden pohjalta maailmanlaajuisia säännöstöjä. Siksi Pohjoismaiden hallitusten tulee tukea YK:n Binding Treaty eli kansainvälistä oikeudellisesti sitovaa asiakirjaa ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa. Sopimus vahvistaisi kestäviä tuotantoketjuja ja vähentäisi

nykyinvestoinneista ihmisille ja ympäristölle aiheutuvia haittoja. Sopimus vahvistaa paikallisväestön asemaa oikeustoimien yhteydessä ja mahdollistaa ihmisoikeusrikkomuksiin syyllistyneiden monikansallisten yritysten haastamisen oikeuteen. Yritysten olisi jatkossa myös hankalampaa toimia epäeettisesti niiden investoimissa korruptoituneisiin maihin, joissa vallitsee epävarma oikeudellinen tilanne.

Pohjoismaiden hallitusten tulisi työskennellä tällaisen sopimuksen aikaansaamiseksi sekä kansallisesti että EU:ssa. Pohjoismaiden tulee myös tarkistaa Pohjoismaiden ulkopuolelle tehtäviä valtiollisia investointeja koskevat kansalliset säännöstönsä ja laatia toimintasuunnitelmia, joiden avulla turvataan paikallisväestön omistusoikeus luonnonvaroihin ja varmistetaan, etteivät investoinnit vaaranna ihmisoikeuksia investointimaassa.

Yritysten yhteiskuntavastuuta, ihmisoikeuksia ja luonnonvarojen omistusoikeutta koskevan jäsenehdotuksen ensimmäisessä käsittelyssä Kestävä Pohjola -valiokunta päätti lähettää ehdotuksen lausunnolle Hyvinvointi Pohjolassa -valiokuntaan ja Kasvu ja kehitys Pohjolassa -valiokuntaan. Molemmat valiokunnat toivoivat aiheesta lisätietoa muun muassa hallituksille esitettävän kirjallisen kysymyksen sekä aihetta käsittelevän seminaarin kautta.

Valiokunnan kokouksessa 7. syyskuuta 2021 päätettiin merkitä tiedoksi mainituilta valiokunnilta saadut lausuntovastaukset, ja sihteeristö sai tehtäväksi laatia kysymyksiä hallituksille sekä suunnitella miniseminaarin, joka järjestetään yhdessä näiden kahden valiokunnan kanssa.

Pohjoismaiden neuvosto on siten esittänyt Pohjoismaiden hallituksille kirjallisen kysymyksen (E 5/2022), joka koskee kansallisia säännöstöjä ja hallitusten suhtautumista Binding Treaty -yritysvastuusopimusta koskeviin neuvotteluihin. *Ensimmäiseen kysymykseen* annetussa vastauksessa todetaan, että kaikki Pohjoismaat tukevat YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevia ohjaavia periaatteita (UNGP) ja OECD:n periaatteita.

Lisäksi korostetaan, että neuvottelut sitovaan sopimukseen tähtäävässä työryhmässä ovat olleet käynnissä vuodesta 2015 lähtien, mutta niitä kritisoidaan polarisoitumisesta ja YK:n ohjaavien periaatteiden huomiotta jättämisestä neuvottelujen pohjana.

Sen vuoksi sekä **Norja** että **Islanti** ovat vetäytyneet neuvotteluista, mutta jos EU pääsee yksimielisyyteen neuvottelumandaatista, Norja arvioi uudestaan kantaansa. EU:n jäsenmaana **Suomi** seuraa aktiivisesti neuvotteluprosessia, ja **Ruotsi** on ollut mukana kaikilla neuvottelukierroksilla ja tukee EU:n esittämiä selventäviä kysymyksiä.

Tanska yhtyy EU:n kantaan eikä siten vastusta sitovaa sopimusta, koska se voisi vahvistaa suojaa yritystoimintaan liittyviltä ihmisoikeusloukkauksilta globaalisti.

Tanska korostaa neuvottelujen osalta, että globaalin sitovan sopimuksen tulee kattaa kaikentyyppiset yritykset ja saada laaja tuki YK-maiden kriittiseltä massalta. Sopimus ei saa myöskään haitata yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien YK:n ohjaavien periaatteiden täytäntöönpanoa. **Ruotsi** huomauttaa, että monet globaalia sopimusta eniten ajaneista maista ovat usein paljon jäljessä EU:ta ihmisoikeusasioissa ja yritysvastuussa. On tärkeää, että neuvottelun tuloksena saatavat säännöt ovat toteutettavissa, kauaskantoisia ja tehokkaita.

Maiden kansallisia säännöstöjä koskevaan toiseen kysymykseen **Suomi** vastaa, että se julkaisi neljäntenä maana maailmassa YK:n periaatteita koskevan toteutusohjelman ja valmisteleo yhdessä elinkeinoelämän kanssa sitovia yritysvastuusäännöksiä ja on myös selvittänyt mahdollisia kansallisia yritysvastuumääräyksiä. **Ruotsi** on osallistunut kestäväää ja vastuullista yritystoimintaa koskevan politiikan kehittämiseen YK:ssa (UNGP ja Global Compact) sekä OECD:ssä. Ruotsilla on myös selkeät odotukset siitä, että ruotsalaiset yritykset sijoittavat kestävästi ja vastuullisesti. **Tanska** oli mukana laatimassa yrityksiä ja ihmisoikeuksia ohjaavia YK:n periaatteita (UN Guiding Principles for Business and Human Rights) ja tukee periaatteiden aktiivista täytäntöönpanoa käytännössä. **Islanti** odottaa, että YK:n periaatteisiin pohjautuva yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskeva kansallinen toimenpideohjelma valmistuu vuonna 2022. **Norja** on hyväksynyt kansallisen lain, joka koskee yritysten avoimuutta, perusihmisoikeuksia ja kunnollisia työoloja ja joka astuu voimaan 1. heinäkuuta 2022. Sihteeristö viittaa kirjalliseen kysymykseen E 5/2022 saatuun vastaukseen, joka on kokonaisuudessaan liitteenä.

Lisäksi mainitut kolme valiokuntaa järjestivät 28. marraskuuta 2022 verkkoseminaarin, jonka ohjelma oli seuraava:

- EU siirtymässä kestäväään liiketoimintamalliin, Heidi Hautala, Euroopan parlamentin jäsen ja varapuheenjohtaja
- Kestävyyteen ja yritysten vastuullisuuteen liittyvien komission ehdotusten esittely: Michael Ristaniemi, Legal and Policy Officer, DG GROW, Euroopan komissio
- Yritysten ihmisoikeus- ja ympäristövastuu – haasteita ja mahdollisuuksia, Marie Gad, johtaja, kansainvälisen kehityksen ja kestävyyden osasto, Tanskan työnantajaliitto DI
- Ihmisoikeudellinen suoja kajottaessa alkuperäiskansojen alueiden luontoon – yritysten rooli ja vastuu, Aili Keskitalo, poliittinen asiantuntija, Norjan Amnesty
- Ympäristön suojelussa tarvitaan juridisesti sitovia sopimuksia, Sarah Strunge Albertsen, Friends of the Earth (NOAH)

Valiokunnan näkemykset

Mietintöluonnos on ollut käsiteltävänä Hyvinvointi Pohjolassa -valiokunnassa, jolla ei ollut lisättävää aiemmin lähetettyyn lausunтовastaukseen. Kasvu ja kehitys Pohjolassa -valiokunta merkitsi 28. marraskuuta 2022 pidetyn seminaarin tiedoksi ja päätti, että se vastaa Kestävä Pohjola -valiokunnalle, ettei se katso, että jäsenehdotuksen että-lauseiden 2, 3 ja 4 käsittelyä pitäisi jatkaa. Kestävä Pohjola -valiokunta merkitsee tiedoksi Kasvu ja kehitys Pohjolassa- ja Hyvinvointi Pohjolassa -valiokunnilta saadut kommentit.

Valiokunta toteaa, että YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet edistävät yritysten vastuun vahvistamista ihmisoikeuksien suojelemiseksi niiden arvoketjuissa, mutta samalla valiokunnat toteavat, ettei niissä eksplisiittisesti mainita ilmaston- ja ympäristönsuojelua. Periaatteiden soveltaminen perustuu myös vapaaehtoisuuteen, mikä joissakin tilanteissa voi jättää ihmisoikeuksien suojelun toiselle sijalle.

Valiokunta tukee kansainvälisesti sitovaa lainsäädäntöä, jossa painopiste on sekä ihmisoikeuksissa että ympäristönsuojelussa ja luonnonvarojen suojelussa. Valiokunta katsoo, että tällainen sopimus voisi lisätä yritysten vastuuntuntoa. Sopimuksesta olisi myös seurauksena sanktioita sellaisesta toiminnasta, joka ei täytä kansainvälisiä standardeja. Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevan sitovan sopimuksen hyväksyminen voi olla väline, joka antaa vahinkoa kärsineille mahdollisuuden ratkaista asia oikeusteitse. Näin paikallisyhteisöt voisivat sanoa ei ympäristöä ja luontoa vahingoittaville hankkeille.

Valiokunta huomauttaa, että EU:ssa on alettu kiinnittää enemmän huomiota, miten yritysten arvoketjuissa ilmenee yritysten ihmisoikeuksia ja ympäristöä kohtaan tuntema vastuu. EU:ssa on parhaillaan käsiteltävänä uusi direktiivi asianmukaisesta huolellisuudesta (due diligence). Direktiivissä selvitetään yritysten ihmisoikeuksia ja ympäristöä kohtaan tuntemaa vastuuta niiden globaaleissa arvoketjuissa.

Direktiivi vaatii sekä sellaisilta yrityksiltä, joiden kotipaikka on EU:ssa, että yrityksiltä, joiden kotipaikka on kolmannessa maassa mutta jotka toimivat EU:ssa, suurempaa vastuuta ihmisoikeuksia ja ympäristöä kohtaan. Valiokunta huomauttaa kuitenkin, että vaatimus koskee ainoastaan yrityksiä, joissa on yli 500 työntekijää ja joiden liikevaihto on yli 150 miljoonaa euroa, tai yrityksiä, joissa on yli 250 työntekijää ja joiden nettoliikevaihto on vähintään 40 miljoonaa euroa vuodessa. Tämä tarkoittaa sitä, että direktiivi ei koske pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Siksi on epävarmaa, riittääkö direktiivi estämään pienempien yritysten toiminnasta mahdollisesti aiheutuvia kielteisiä vaikutuksia ympäristöön ja ihmisoikeuksiin.

Valiokunnat huomauttavat myös, että sekä EU-lainsäädäntö että mahdollinen sitova YK-sopimus tulevat asettamaan suuria raportointia ja täytäntöönpanoa koskevia vaatimuksia yrityksille. Siksi raportointivaatimusten ja yritysten taloudellisten edellytysten on oltava tasapainossa. On tärkeää, että yrityksille annetaan mahdollisuus käydä vuoropuhelua ihmisoikeuksien ja ympäristön aiempaa tarkemmasta huomioimisesta läpi koko arvoketjun, niin että pienennetään riskiä kilpailun vääristymisestä.

14. maaliskuuta pidetyssä kokouksessa äänestettiin kustakin että-lauseesta, ja enemmistö kannatti seuraavien että-lauseiden poistamista:

Pohjoismaiden neuvosto suosittaa Pohjoismaiden hallituksille,

- että ne pyrkivät vaikuttamaan sopimusta koskevan yhteisen myönteisen kannan aikaansaamiseksi EU:ssa.
- että ne aktiivisesti edistävät luonnonvarojen omistusoikeuden säilyttämistä yksittäisillä mailla ja kansoilla, sen sijaan että niistä tulisi monikansallisten yritysten ostettavissa olevaa yksityisomaisuutta.
- että ne selvittävät, riittävätkö maiden nykyiset kansalliset säännöt ja lainsäädäntö varmistamaan, että Pohjoismaiden ulkopuolella tapahtuvissa valtiollisissa investoinneissa otetaan huomioon

Äänestyksessä kävi ilmi, että sosiaalidemokraattinen ryhmä tukee ensimmäistä että-lauseetta mutta ei muita. Konservatiivinen ryhmä ja keskiryhmä tukivat tätä. Huolimatta siitä, että Pohjoismaiden vihreä vasemmisto toivoi kaikkien että-lauseiden ottamista mukaan, ryhmä hyväksyi enemmistön toiveen että-lauseiden 2–4 poistamisesta.

Vapaa Pohjola esitti varauman koko ehdotukseen.

Pohjolassa 28. kesäkuuta 2023

Johan Andersson (S)

Tove Elise Madland (A)

Mats Wilking (S)

Per Husted (S)

Ola Elvestuen (V)

Rebecka Le Moine (MP)

Bella Forsgren (vihr.)

Simon Holmström (HI)

Ásmundur Friðriksson (Sj.)

Heikki Autto (kok.)

Lene Westgaard-Halle (H)

Mariane Paviasen (IA)

Marianne Bigum (SF)

VARAUMA

Vapaa Pohjola esittää seuraavan varauman.

Vapaa Pohjola ehdottaa, että Pohjoismaiden neuvosto ei jatka yritysten yhteiskuntavastuuta, ihmisoikeuksia ja luonnonvarojen omistusoikeutta koskevan jäsenehdotuksen (A 1856/hållbart) käsittelyä.

Pohjolassa 28. kesäkuuta 2023
Staffan Eklöf (SD)

Himanshu Gulati (FrP)